

Presentació

Blai Guarné

Universitat de Tòquio

Segurament, tota identitat s'engendra en un desig de certesa. Una certesa fundada en la contraposició de la seguretat del propi i la desconfiança envers l'aliè, en la representació de les diferències que constitueixen el "no-saltres" i l'"ells" de la identitat cultural. La identitat es conforma així en la relació simbòlica amb un referent extern, un Altre per definició antagònic, construït en la delimitació curosa de les fronteres de la pròpia existència.

És aquest un procés en què se substantiven les semblances internes a l'hora que s'emfasitzen les divergències amb l'exterior. Un breu relat de Pere Calders, Invasió subtil, ens incita a considerar el seu mecanisme a través del deliri del protagonista, obsedit pel temor que sota l'aparença de l'home amb qui comparteix taula s'oculti un japonès. En el conte, com en la vida, el desassossec per la presència de l'estranger revela l'angoixa que l'Altre transgredeixi els límits de la construcció identitària, subvertint l'artifici de la representació que li ha estat atribuïda.

Ambdós conceptes, identitat i representació cultural, integren la proposta de reflexió d'aquest dossier de la Revista d'Etnologia de Catalunya (REC) a través de l'aproximació crítica i multidisciplinària al pensament i la producció Nihonjinron, "la teoria sobre els japonesos", o Nihon bunkaron, "la teoria sobre la cultura japonesa", que conforma "el discurs de la singularitat japonesa".

Com a construcció ètnica, cultural i política definida en el contrast essencial entre les no menys essencials nocions d'"Occident" i el "Japó", el Nihonjinron constitueix un relat sobre la cultura i la nació japoneses reproduït en llibres, articles de premsa, estudis, treballs acadèmics i divulgatius –des de l'inici de la "modernitat" i massivament a la segona meitat del segle xx– amb l'objectiu d'escatir els principis ontològics de la "japonesitat", de la cultura i la identitat japoneses.

La producció Nihonjinron comprèn tot els aspectes de la cultura japonesa, des dels orígens ètnics fins a l'estructura de la societat, passant per l'experiència psicològica dels seus actors, els nihonjin ("japonesos"), caracteritzats en un discurs d'inclusions i exclusions. La replicació sistemàtica d'imatges estereotípiques sobre la comunió mística amb la natura, la singularitat lingüística, l'homogeneïtat "racial" i cultural, l'orientació grupista d'una societat estable i cohesionada que fa de la jerarquia i l'harmonia socials els seus valors principals, estableix un esquema significatiu, un dispositiu conceptual d'una persistència sols proporcional a l'eficàcia per difuminar els mecanismes retòrics, els ressorts discursius a través dels quals opera.

Determinades a partir de les fronteres de l'entitat historicogeopolítica de l'Estat modern, la projecció temporal d'aquestes imatges encobreix la reinvençió constant de la tradició, de les institucions i els valors més pregonos en la il·lusió de permanència de la cultura. Un isomorfisme perfecte trava les idees de nació, ètnia i cultura, definides com a entitats equivalents i intercanviables, en una cadena d'homologies que es confirmen i reforcen unívocament en un tot orgànic. La identitat japonesa esdevé així presentada d'un mode factual, natural i autoevident, a través de la repetició de creences populars forjades en el relligat del coneixement i la fantasia d'aquest règim de visibilitat particular. Com en el tableau vivant del fictici Là-bas en el qual Barthes emplaçà el Japó, la cultura japonesa s'alça feta excepcionalitat, única i singular, embolcallada en un vel d'opacitat que a l'hora que la re-presenta d'un mode inescrutable als forans, en mistifica la complexitat interna sota una imatge estàtica i monolítica, immutable i transcendent.

El Nihonjinron esdevé així una construcció ideològica, un discurs representacional hegemònic en l'ocultació de la contradicció i el dissens, de l'heterogeneïtat que integra tota cultura, en la reproducció social d'un statu quo coherent amb les idees de puresa, homogeneïtat i singularitat culturals.

Disseminat per les elits intel·lectuals, polítiques i econòmiques –a la manera del binomi foucaultià Poder/Saber– l'essencialisme del seu discurs permeabilitza per igual la cultura popular i el pensament acadèmic, projectant-se d'un mode profund i durador en la reflexió social, el debat polític i les indústries culturals. Simètricament, la seva representació idealitzada esdevé instrumental en la prescripció normativa del que és la cultura i la identitat japoneses, en una fantasia ideològica -en l'expressió de Slavoj _i_ek- inscrita en la mitologia nacional de la "japonesitat".

D'aquest mode, els fenòmens socials, econòmics i polítics resulten interpretats com a símptomes d'una cultu-ra immanent, insòlita i inefable, que corrobora en cada experiència la singularitat del Geist, de l'ethos japonès. El Nihonjinron esdevé així un gènere de l'"essencialisme cultural", una doctrina, un mite articulat en la tasca de fer del Japó una excepció que confirma el que implícitament i acríticament s'assumeix com a norma: la universalitat d'Occident, en un particularisme que representa la pròpia identitat com a diferència excepcional entre "la tradició i la modernitat", "la innovació i la permanència".

En aquesta narrativa, la identitat japonesa es construeix en la contraimatge d'"Occident" a través d'un diàleg tàcit de complicitats i retrets mutus que, parafrasejant a Clifford, testimonia la complexa dialèctica mitjançant la qual una cultura moderna es conforma a través de les construccions que de l'exòtic articula, en un encaix que contesta i referma el discurs orientalista denunciat per Said. Tanmateix, aquí, la dramatització essencial de les identitats, el joc de projeccions, plecs, idealitzacions, rebuigs i revisions mútues, no coadjuva a l'exotització de l'Altre, sinó a l'"alterització" del propi, a una "autoexotització", a l'"autoorientalització" en la reificació etnocèntrica de la pròpia diferència.

Es construeix així una entitat discursiva, sistemàtica i penetrant, on "el real" es fa accessori i la comunitat esdevé imaginada –en termes propers als assenyalats per Anderson– en la representació del "japonès" i el "no japonès". D'aquesta manera, la mirada autoreflexiva, el desig de saber-se que la producció Nihonjinron desplega en trops i sinèdoques, conforma la circularitat d'un discurs –autoreferencial i sostingut– legitimat en la seva mateixa pràctica.

En darrer terme, el discurs Nihonjinron constitueix un comentari sobre l'essencialització de la cultura en la construcció, la representació i l'articulació singular de la pròpia identitat. Mereixedor d'interès etnogràfic per se, la seva revisió ens ofereix una oportunitat per desconstruir i problematitzar la complicitat dialèctica del joc d'atribucions que basteix la representació de la identitat cultural, descartant essències i desvetllant processos en la conformació dinàmica de les identitats. En aquest sentit, l'aproximació epistemològica al pensament Nihonjinron resulta il·luminadora en la consideració de la nostra pròpia realitat cultural i de les elusives nocions de país, nació i cultura, en l'expressió social i política de la "catalanitat".

Per tot això, els autors del dossier ens conviden a una reflexió, necessària i urgent, per repensar críticament els processos implicats en la construcció de la identitat cultural i la seva representació global. Als seus articles desgranen temes com la construcció i la representació de l'etnicitat i el nacionalisme cultural, les implicacions intel·lectuals, socials i polítiques en la formulació dels discursos sobre la identitat nacional, o la representació de les identitats culturals en el context de la globalització i el mercat, revelant en les dicotomies essencials Orient/ Occident, tradicional/modern, particular/universal, local/global els episodis recurrents d'un projecte comú, que lluny d'aclarir, contribueix a emmascarar la realitat d'un món divers. En aquesta proposta, tenim l'honor de comptar per primera vegada amb els principals investigadors que amb relació a la cultura japonesa desenvolupen aquest àmbit d'estudi des de l'antropologia cultural, la sociologia, la història intel·lectual i política, i els estudis culturals i literaris.

No voldria concloure aquesta introducció sense expressar el meu més profund agraïment als autors per la seva generosa participació i valuoses aportacions, al Govern del Japó i al seu Ministeri d'Educació i Cultura, Monbukagakusho, pel finançament de la meua estada de recerca, així com molt especialment al professor Hideo Kimura, als professors Shinji Yamashita, Tadashi Yanai i Takeshi Fushimi de la Universitat de Tòquio, al professor Yuji Seki del Museu Nacional d'Etnologia a Osaka, Minpaku, i a Hamada Kazunori, Hiroki Tomita, Haruna Fukasawa i Sumiko Ogawa per la seva col·laboració. Finalment, vull també agrair als traductors la confecció de les versions catalanes dels textos japonesos, i a la REC la invitació per al desenvolupament d'aquest projecte.